

**ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ, СПРЯМОВАНОГО НА РОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ, У СУЧАСНИХ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

У статті розкрито основні підходи сучасних дослідників на природу виховання у межах гуманістичної парадигми, конкретизовано його мету, узагальнено функції та принципи, уточнено структуру та виділено умови реалізації.

Ключові слова: *виховання у гуманістичній парадигмі; функції виховання, принципи; структура виховного процесу; умови реалізації виховання, спрямованого на розвиток особистості.*

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався створенням нових освітніх технологій та підходів до виховного й навчального процесу зі спрямуванням на особистість. Низка законодавчих документів свідчить про постановку й реалізацію на сучасному етапі розвитку суспільства таких освітніх завдань, як-то гуманізація освітнього процесу, переорієнтація самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних і культурних якостей, що спрямовують фахівців на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку дитини як суб'єкта життєдіяльності.

Новітні дослідження у педагогічній теорії й практиці у межах особистісно орієнтованої гуманістичної парадигми по-різному висвітлюють специфіку освітнього процесу з огляду на становлення й розвиток особистості (М. Берулава, І. Бех, Є. Бондаревська, І. Демакова, С. Кульневич та ін.). Аналіз сучасної наукової літератури з проблеми особистісно орієнтованого виховання свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння його сутності, функцій, принципів, структури й умов реалізації (І. Бех, О. Газман, М. Лукашевич, В. Серіков, В. Сластьонін, О. Столяренко, Т. Поніманська та ін.).

Отже, **метою статті** є висвітлення й узагальнення підходів сучасних дослідників з проблеми виховання у межах гуманістичної парадигми, уточнення його мети, функцій, принципів, структури й умов реалізації.

У працях науковців сьогодення Л. Артемової, І. Беґа, О. Газмана, І. Демакової, О. Кононко, М. Корепанової, А. Петровського, В. Серікова та інших сутність виховання вбачається у допомозі дитині в побудуванні власної особистості шляхом усвідомлення й пізнання вихованцем себе, своєї сутності, фізичного й духовного потенціалу, розкриття індивідуальності дитини, збагачення морального, ціннісного, соціально-особистісного досвіду, формування механізмів саморозвитку й самореалізації дитини з метою вільного самовираження, самовизначення, самоорганізації особистості за допомогою власних внутрішніх ресурсів. Н. Алексєєв, М. Бахтін, Є. Бондаревська, І. Єрмаков, Т. Поніманська, В. Пономаренко розглядають сутність виховання крізь призму культури, у світлі соціокультурних, національних та загальнолюдських цінностей, під впливом чого відбувається процес самовизначення й саморозвитку цілісної особистості з метою подальшої творчої життєдіяльності. Дослідження Р. Абдіраїмової, Г. Волкова, Л. Кириченко, Г. Луніної, М. Стельмаховича та ін., що розкривають зв'язок наукової педагогіки з народною (сімейною, етнічною, регіональною), показують

ефективність впливу подібної взаємодії на процес виховання особистості у світлі сучасних поглядів.

Таким чином, загальною метою виховання, що об'єднує концепції сучасних дослідників у межах гуманістичної парадигми, є орієнтація на особистість дитини, розвиток її унікальної "самості" (Л. Божович, І. Демакова, І. Кон, О. Кононко, М. Корепанова, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, В. Татенко, С. Тищенко та ін.).

Аналіз праць сучасних науковців (Л. Байкової, Є. Бондаревської, С. Кульневич, М. Лукашевича, Т. Поніманської, В. Сластьоніна, О. Столяренко та ін.) дає змогу побачити зв'язок між положеннями виховання у гуманістичній парадигмі й визначенням його людинотворчих функцій (табл. 1).

Таблиця 1

Функції виховання в гуманістичній парадигмі

№ з/п	Функції	Характеристика, трактування	Учені, які їх розробляли
1	Гуманітарна	Збереження й відновлення екології людини: її тілесного та духовного здоров'я, сенсу життя, особистої свободи, моральності	Є. Бондаревська, С. Кульневич, О. Столяренко
2	Культурологічна (ціннісна)	Залучення до цінностей духовної культури свого народу, всього людства, збереження, відтворення й розвиток культури засобами виховання (механізм культурної ідентифікації – установа духовного взаємозв'язку між собою і своїм народом, переживання відчуття належності до національної культури, інтеріоризація (визнання як своїх цінностей, побудова власного життя з їх урахуванням))	І. Бех, Є. Бондаревська, М. Лукашевич, Т. Поніманська, О. Столяренко
3	Соціальна	Засвоєння й відтворення індивідом соціального досвіду, який свідчить про нормальне, безболісне входження людини в життя суспільства	І. Бех, А. Мудрік, І. Демакова, Т. Поніманська, О. Столяренко, М. Лукашевич
4	Історична	Забезпечення історичного процесу зміни поколінь і відтворення засвоєного досвіду	І. Бех, О. Столяренко, Т. Поніманська
5	Інформативна	Збагачення знань і уявлень дітей про різні сфери життя	І. Демакова
6	Адаптаційна	Забезпечення активного пристосування індивіда до навколишнього середовища, прийнятих у суспільстві правил, норм поведінки	М. Лукашевич, А. Мудрік
7	Нормативна	Забезпечення дотримання індивідом принципів, ідеалів і норм, прийнятих у суспільстві	М. Лукашевич
8	Формування особистості	Допомога дитині в життєвому самовизначенні	І. Бех, І. Демакова, Т. Поніманська

І. Бех, Є. Бондаревська, М. Лукашевич, Т. Поніманська, О. Столяренко та інші виділяють культурологічну (ціннісну) функцію виховання, соціальну, історичну, функцію допомоги дитині у життєвому самовизначенні; І. Демакова, крім

перерахованих функцій, виділяє ще інформаційну; М. Лукашевич, А. Мудрік – адаптаційну, нормативну; Є. Бондаревська, С. Кульневич, О. Столяренко та інші до перерахованих функцій додають гуманітарну, яку вони вважають найважливішою у контексті особистісно орієнтованого виховання, оскільки її суть полягає у збереженні й відновленні екології людини: її тілесного та духовного здоров'я, сенсу життя, особистої свободи, моральності. Для розуміння ідей конкретного педагогічного напрямку (парадигми) необхідно визначити принципи виховання як вихідних положень практичної реалізації певної педагогічної концепції, що визначають загальне спрямування виховного процесу (С. Гончаренко, В. Лозова, Г. Троцько, Н. Щуркова, М. Ярмаченко та ін.).

Побачити специфіку використання принципів виховання особистості дитини допомогли дослідження І. Беха, Є. Бондаревської, І. Єрмакова, Н. Жокіної, М. Іванова, О. Кононко, С. Кульневича, О. Проскури, В. Слюсаренко та ін. Для нашого дослідження важливими принципами є такі: національної спрямованості виховання, а також єдності загальнолюдського й національного; культуровідповідності; гуманізації виховного процесу; цілісності та системності педагогічного процесу; аксіологічний; суб'єкт-суб'єктної взаємодії й співробітництва; особистісної орієнтації й індивідуально-особистісного підходу; превентивності й принцип технологізації; активності й творчої самодіяльності; природовідповідності; включення в особистісно значущу діяльність; полісуб'єктивного (діалогічного) підходу та професійно-етичної відповідальності педагога; гуманітаризації змісту освіти й естетизації предметно-матеріального середовища, єдності раціональних й емоційних компонентів навчально-виховного процесу; створення позитивного морально-психологічного клімату, єдності виховання, навчання, розвитку й саморозвитку; історизму, об'єктивності й науковості, єдності свідомості та діяльності, демократизації навчально-виховного процесу тощо [1, с. 89–92].

Слід зазначити, що педагогічні принципи виховання у гуманістичній парадигмі являють собою певну систему, всі компоненти якої тісно пов'язані один з одним, а їхня реалізація можлива за умови взаємопов'язаного використання у виховному процесі.

Виховання конкретизується у відповідному виховному процесі. Аналіз літератури показує різноманітність підходів авторів до цього питання (І. Бех, С. Карпенчук, П. Підкасистий та ін.). Незважаючи на різне бачення побудови і реалізації виховного процесу, зупинимось на загальних положеннях.

Як правило, виховання розглядається як цілісний, багатокomпонентний, інтегрований, взаємопов'язаний процес (Ю. Бабанський, І. Бех, Б. Вульф, В. Іванов, С. Карпенчук, М. Фіцула, І. Харламов та ін.). У розмаїтті сучасних підходів до визначення сутності, структури та побудови педагогічного процесу зупинимось на деяких із них (табл. 2).

З точки зору проблеми нашого дослідження вважаємо доцільним дотримуватися поглядів на природу виховного процесу Н. Жокіної, В. Сластьоніна.

Ряд авторів у структурі виховного процесу виділяють цільовий компонент (Ю. Бабанський, Е. Бондаревська, С. Кульневич, В. Лозова, П. Підкасистий, В. Сластьонін, Н. Сорокін, Г. Троцько, Н. Щуркова, М. Ярмаченко), котрий фактично відображає мету виховання, ідеальне уявлення про результат виховної діяльності, що є вихідним моментом у професійній діяльності педагога, стратегією виховної діяльності. Мета визначає зміст виховного процесу, зумовлює його результат, є критерієм оцінювання професійної діяльності педагога й реалізується через систему виховних завдань.

Визначення поняття “виховний процес”

№ з/п	Визначення	Автори
1	Цілісний, багатокомпонентний, інтегрований, взаємопов'язаний процес	Ю. Бабанський, І. Бех, Б. Вульф, В. Іванов, С. Карпенчук, М. Фіцула, І. Харламов та ін.
2	Цілеспрямована соціальна взаємодія педагога й вихованця, вихованця і вихованця, групи, колективу, спрямована на реалізацію педагогічних цілей, створення умов для самореалізації суб'єктів цього процесу	Н. Жокіна, В. Сластьонін
3	Внутрішній детермінований саморух особистості до своєї “ідеальної” форми, індивідуальної цілісності, самобутності	О. Бондаревська, С. Кульневич
4	Система виховних заходів, спрямованих на формування усебічно й гармонійно розвинутої особистості	Н. Волкова, М. Фіцула
5	Послідовна зміна виховних ситуацій, які і є основним елементом цього процесу	Б. Бітінас
6	Система взаємодії педагога й учня, що забезпечує розвиток особистості, формування її ставлення до дійсності	В. Лозова, Г. Троцько

Дослідники виділяють також змістовний компонент виховання, що фактично включає в себе комплекс ідей, думок, факторів, основних напрямів виховного впливу й розвивально-виховної діяльності (Ю. Бабанський, Л. Байбородова, С. Карпенчук, В. Лозова, П. Підкасистий, М. Рожков, В. Сластьонін, І. Харламов). Серед компонентів виховного процесу називають методи, засоби й форми як способи досягнення прогнозованих цілей і завдань, що перебувають у постійній взаємозалежності: форма від засобів, засоби від методу, а методи від цілей і завдань поставлених на конкретному періоді роботи з дітьми (Ю. Бабанський, Е. Бондаревська, С. Карпенчук, О. Киричук, С. Кульневич, Т. Лакоценіна, В. Сластьонін, М. Фіцула). Також науковці виділяють компонент результативності як завершальний етап виховного процесу, що відображає певний рівень досягнення мети й завдань виховання, ефект якого визначається на основі вивчення результату (Ю. Бабанський, С. Карпенчук, О. Киричук, В. Лозова, М. Монахов, В. Сластьонін).

Таким чином, як ми бачимо, проблема виховання, спрямованого на розвиток особистості дитини, має досить широке коло прибічників із найдавніших часів і до нашого часу.

Проведений аналіз психолого-педагогічних поглядів дає змогу конкретизувати сутність поняття виховання у контексті гуманістичної парадигми, виділити його функції й основні принципи.

Виходячи із філософського трактування сутності як змісту, значення конкретної речі полягає в тому, що вона є сама по собі, на відміну від усіх інших речей; відображення глибинних зв'язків, внутрішніх відносин, які визначають основні риси й тенденції розвитку певного явища, сутність виховання у гуманістичній парадигмі полягає у сприянні становленню, різнобічному, вільному й творчому розвитку особистості дитини шляхом усвідомлення власного “Я”, розкриття особистісних якостей, що ціннісно зумовлені; спрямуванні до самопі-

знання, самоствердження, самовдосконалення себе, а також самодіяльності й самостійності; збагаченні духовного й душевного потенціалу, культури особистості; сприянні формуванню активної життєвої позиції.

При цьому виховання є процесом такої взаємодії між дитиною й вихователем (дорослим), за допомогою якої відбувається передача загальнолюдського досвіду й цінностей з метою допомоги дитині в розвитку її “самості”, потенційних сил і можливостей, особистісному становленні та самореалізації.

Спираючись на аналіз філософської, психологічної й педагогічної літератури, були визначені положення, реалізація яких у межах виховного поля забезпечуватиме розвиток “самості” особистості: звернення педагога до Я-концепції дитини, розкриття її потенційних можливостей (О. Газман, О. Кононко, М. Корепанова, К. Роджерс та ін.); створення сприятливого психологічного клімату на основі любові, поваги, довіри, розуміння, терпимості, зацікавленості у долі кожної дитини й колективу в цілому, емоційної стабільності дитячого життя (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, І. Демакова, М. Іванов, Є. Ільїн, О. Кононко, Г. Селевко, В. Сухомлинський та ін.); значення самоцінності дитинства як унікального вікового етапу в розвитку людини, визнання прав і свобод дитини (І. Бех та ін.); адекватність допомоги дитині у процесі її саморозвитку (Ш. Амонашвілі, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський та ін.); міжособистісна, емпатійна форма спілкування, що характеризується здатністю до розуміння внутрішнього стану дитини з її соціальної позиції та передбаченням можливої реакції, безумовним, позитивно-доброзичливим ставленням до дитини, її суб'єктивного досвіду, сприйняттям дитячої особистості в цілому (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Газман, Ф. Дольто, Р. Кемпбелл, О. Кононко, М. Корепанова, О. Проскура, К. Роджерс, Г. Селевко, В. Сухомлинський та ін.); недирективність управління процесом розвитку особистості дитини, що полягає у використанні специфічних способів і прийомів виховної роботи, взаємодії, спрямованих на розвиток й саморозвиток дитини з урахуванням права кожного індивіда бути незалежним й мати свою точку зору (І. Демакова, К. Роджерс та ін.); особистісна спрямованість професіоналізму вихователя, яка виявляється у самовдосконаленні, підвищенні рівня загальної педагогічної обізнаності тощо (Р. Валєєва, В. Калиненко, Л. Кларіна, С. Кульневич, Т. Поніманська та ін.).

Висновки. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу конкретизувати сутність, розкрити зміст, визначити функції, принципи, уточнити структурні компоненти процесу виховання, орієнтованого на особистісний розвиток дитини.

Подальше розроблення цього питання полягає у дослідженні особливостей особистісно орієнтованих технологій виховання дітей.

Список використаної літератури

1. Світлична С.П. Педагогічні принципи у гуманістичній виховній парадигмі / С.П. Світлична // Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна 22–23 червня 2012 р.). – Одеса : Південна фундація педагогіки, 2012. – С. 89–92.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2012.

Светличная С.П. Проблема воспитания, направленного на развитие личности, в современных психолого-педагогических исследованиях

В статье раскрываются основные подходы современных исследователей на природу воспитания в пределах гуманистической парадигмы, конкретизировано его цель, обобщены функции воспитания и принципы, уточнена структура и выделены условия реализации.

Ключевые слова: *воспитание в гуманистической парадигме; функции воспитания, принципы; структура воспитательного процесса; условия реализации воспитания, направленного на развитие личности.*

Svitlychna S. Problem of the education sent to development of personality, in modern psychological and pedagogical researches

In the article basic approaches of modern researchers open up on nature of education within the limits of humanistic paradigm, his aim is specified, the functions of education and principles are generalized, a structure is specified and the terms of his realization are distinguished.

Key words: *education in a humanistic paradigm, functions of education, principles, structure of educator process, terms of realization of the education sent to development of personality.*